

DISTINCȚII PRIMARE ÎN TEORIA CÂMPURILOR LEXICALE LA TRIER

Dinu MOSCAL

1. *Câmpul lexical și distincțiile primare*

Lucrările dedicate *câmpului lexical* sînt o apariție constantă în lingvistica actuală. În general, acestea conțin analize detaliate ale lexemelor ce acoperă un anumit domeniu semantic (culori, nume de rudenie etc.). Însă acest fapt nu le diferențiază prea mult la nivel metodologic de tratamentul respectivilor termeni într-un dicționar. Diferența constă în reducerea numărului de termeni analizați și în detalierea aspectului lor etimologic și istoric. Analiza unui câmp lexical presupune, în primul rînd, decelarea raporturilor dintre semnificații termenilor respectivi și calitățile raporturilor în care intră, fapt care poate fi evidențiat numai în urma unei analize temeinice și profunde a teoriilor câmpului lexical de pînă acum. Este bine cunoscut faptul că această fundamentare teoretică a fost realizată de Coseriu într-o serie de articole apărute în publicații diverse. Articolele sale sînt citate în orice lucrare dedicată unui câmp lexical, însă se reflectă mai puțin în prezentarea propriu-zisă a câmpurilor analizate. O mai bună înțelegere a teoriei coseriene a câmpului lexical, cît și a istoricului acestui concept, ar duce și la evitarea unor deficiențe de metodă.

Istoricul conceptului de 'câmp lexical' prezintă variații evidente de la un autor la altul. Diferențele de percepție pot fi de natură lingvistică, cum este cazul trecerii de la planul paradigmatic la cel sintagmatic (Porzig) sau al tratamentului diferit al sinonimiei, dar pot fi și de natură extralingvistică, atunci cînd câmpul lexical este definit în funcție de realitățile extralingvistice atașate lingvisticului (asocierea semnificației cuvîntului cu descrierea obiectului desemnat prin cuvînt). Evitarea acestor confuzii s-a dovedit a fi o condiție necesară pentru o teorie coerentă a câmpului lexical.

În acest sens, primul pas a fost făcut de Trier, care stabilește cinci distincții binare, independente, care conduc la o viziune mai clară asupra naturii lingvistice a câmpului lexical. Între acestea se află și distincția limbă-gîndire, care nu se regăsește la Eugenio Coseriu (ca și cea

dintre ε/ργον și εσνεαργεια), dar care ar fi putut conduce, de timpuriu, la evitarea întregii problematici legate de *cognitivism*, la care Coseriu revine în ultimele articole dedicate teoriei câmpurilor lexicale. Analiza mai detaliată a acestor distincții ale lui Trier arată care este țelul urmărit prin această teorie, drumul parcurs de acest concept de la primul teoretician la Coseriu în ceea ce privește stabilirea nivelului limbii la care se situează câmpul lexical, precum și necesitatea de a avea o perspectivă teoretică adecvată în aplicațiile practice.

Cele cinci distincții avute în vedere de Trier nu conduc la stabilirea tipurilor de raporturi între termenii unui câmp lexical (chestiune care va fi abordată de cel care îi va continua teoria, Leo Weisgerber), însă situarea câmpului lexical de o anumită parte a unei distincții, în cazul a două dintre acestea, conduce la evitarea includerii într-un câmp a unor termeni pe baze extralingvistice (realitatea gândită, realitatea ontică). În cazul distincției între sincronie și diacronie, Trier încearcă să combine în cercetare cele două fațete, ceea ce îl obligă să indice chestiuni de metodă, care rămân și astăzi valabile, dacă în cercetarea unui câmp se urmărește și fațeta „exclusă” mai târziu de către Coseriu (diacronia). Celelalte două distincții au o interpretare specială la Trier și se constituie ca un argument în demonstrarea existenței câmpurilor lexicale.

2. Viziunea generală a lui Jost Trier asupra câmpului lexical

Preocuparea lui Trier pentru câmpul lexical a început odată cu cercetarea vocabularului german pentru conceptul de ‘înțelegere’ (germ. *Verstand*)¹, fapt ce a condus la observația că lexicul are o anumită structură bazată pe raporturile semantice. În prima parte a lucrării dedicate termenilor care acoperă această arie semantică, autorul prezintă concepția sa despre câmpul lexical, chestiune reluată într-o serie de articole apărute pe parcursul a aproape patru decenii. Cadrul teoretic se constituie în jurul distincțiilor și rezultatelor la care a ajuns Saussure, dar și raportându-se la principiile generale enunțate mai devreme de către Humboldt, autori pe care îi citează în mod constant. Trier nu se limitează doar la a constata existența unor câmpuri și la o prezentare generală, ci caută să precizeze

¹Jost Trier, *Sprachliche Felder*, p. 419: „Mir ist das Problem des Feldes aufgegangen bei dem Unternehmen (das mir seit 1923 beschäftigt), den deutschen Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes insgesamt in seiner geschichtlichen Entwicklung darzustellen.“ („Problema câmpului mi s-a ivit cu prilejul întreprinderii mele – care mă preocupă din 1923 – de a prezenta în întregime și în evoluția sa istorică vocabularul german din sfera semantică a conceptului de înțelegere.”) Prin specificarea din paranteză Trier afirmă, indirect, că ideea sa despre câmp este anterioară apariției articolului lui Ipsen (1924), în care apare prima expunere a acestui concept.

nivelul la care se constituie un câmp lexical și natura raporturilor ce se stabilesc între cuvinte.

Ideea centrală care trebuie reținută în cazul lui Trier este că teoria câmpului lexical are ca obiectiv final analiza cuvântului, câmpul din care acesta face parte fiind un scop-mijloc. Conform perspectivei sale, un cuvânt nu poate fi definit decît prin raportare la cuvintele cu care formează un câmp pe baza unei trăsături comune. În acest sens, el se delimitează de cercetările asupra lexicului în care cuvântul este analizat izolat, iar limba este văzută ca o sumă de unități și consideră că modul corect de a înțelege limba este perceperea ei ca un întreg în interiorul căruia se pot contura unități conceptuale care se definesc prin dependență de unitățile cele mai apropiate: „Sprachinhaltsforschung ist Gliederungsforschung [...]. Denn man kann wohl von einer Ganzheit und ihrer Gliederung zum einzelnen Element, dem Wort gelangen, aber es ist hoffnungslos, durch Reihung von Wortbedeutungen zum Ganzen des Wortschatzinhaltes vordringen zu wollen. Man gelangt durch Reihung und Zusammenzählung nie zum Ganzen”².

Pentru a defini natura câmpului lexical, Trier are în vedere câteva distincții primare legate de limbă, ceea ce conferă câmpului lexical, în mod implicit, un grad de importanță similar acestor distincții. Distincțiile prin care se stabilesc natura și importanța câmpului lexical sînt: limbă–gîndire, langue–parole, ε/ργον–εσνεαργεια, sincronie–diacronie, limbă–realitate. Ele chiar apar analizate în această ordine în lucrarea reprezentativă a lui Trier³.

2.1. Limbă – gîndire

Distincția nu este numită ca atare la Trier, însă apare în prim-planul prezentării câmpului lexical din primul capitolul al primei lucrări dedicate acestui domeniu prin referința din prima frază la modul în care se prezintă cuvântul în conștiința vorbitorului: „Kein ausgesprochenes Wort steht im Bewusstsein des Sprechers und Hörers so vereinzelt da, wie man aus seiner lautlichen Vereinsamung schliessen könnte”⁴. Primele pagini expun complementaritatea câmpului lexical cu câmpul noțional pe care îl reflectă.

Argumentul pentru afirmația citată mai sus este reșezarea în planul lingvistic a definiției noțiunii: un cuvânt, prin conceptul / noțiunea /

² Jost Trier, *Deutsche Bedeutungsforschung*, p. 117 („A cerceta conținutul limbii înseamnă a cerceta structura sa [...]. Pentru că, fără îndoială, de la un întreg și de la structura sa se poate ajunge la unitatea componentă, la cuvânt, însă intenția de a ajunge la conținutul lingvistic al vocabularului ca întreg prin înșiruirea semnificațiilor cuvintelor este lipsită de șanse. Prin înșiruire și adăugare nu se ajunge niciodată la întreg”).

³ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 1-26.

⁴ *Ibid.*, p. 1 („Niciun cuvânt exprimat nu se prezintă atît de izolat în conștiința vorbitorului și a ascultătorului, așa cum s-ar putea conchide în urma a izolării sale fonetice”).

semnificatul pe care îl semnifică nu numai că se opune sensului contrar, ci și se delimitează de genul proxim, iar această delimitare, conform afirmației citate, nu este ca aceea de la nivelul fonetic, unde este vorba de o unitate de natură fizică. Altfel spus, a ști un cuvânt presupune a cunoaște ceea ce este, dar și ceea ce nu este în raport cu genul proxim. De aici și imaginea lui Trier în ceea ce privește structura lexicului, în care ideea centrală este că acesta se constituie din câmpuri lexicale, care reprezintă structurarea lingvistică a câmpului conceptual corespondent.

Neben und über ihr [der Gegensinnbeziehung] taucht eine Fülle anderer Worte auf, die dem ausgesprochenen *begrifflich* [s.n.] enger oder ferner benachbart sind. Es sind seine *Begriffsverwandten* [s.n.]. Sie bilden unter sich und mit dem ausgesprochenen Wort ein gegliedertes Ganzes, ein Gefüge, der man *Wortfeld* [s.n.] oder *sprachliches Zeichenfeld* [s.n.] nennen kann. Das Wortfeld ist zeichenhaft *zugeordnet einem* mehr oder weniger geschlossenen *Begriffskomplex* [s.n.], dessen innere Aufteilung sich im gegliederten Gefüge des Zeichenfeldes darstellt, in ihm für die Angehörigen einer Sprachgemeinschaft gegeben ist⁵.

Câmpul lexical este prezentat drept o secțiune a vocabularului (germ. „Teilausschnitt des Wortschatzes”), conceptul de vocabular fiind subsumat conceptului de limbă ca sistem de la Saussure.

Un câmp lexical este asociat (germ. „zugeordnet”) unui complex conceptual pe care îl articulează: „[Das Wortfeld] ist also die äussere, zeichenhafte Seite der begrifflichen Aufteilung, die jener Begriffskomplex, Begriffsbloc, Begriffsbezirk durch und für die Sprachgemeinschaft erfährt”⁶. Trebuie remarcat că Trier nu folosește termenul „Begriffsfeld” („câmp conceptual”) atât timp cât nu este implicată organizarea dată prin limbă. În afara limbii nu există câmp conceptual, ci numai un „complex”, un „bloc” sau o „sferă” conceptuală, termeni care presupun numai delimitarea unui întreg nearticulat. După o scurtă prezentare a câmpului „*cunoaștere*”⁷ (germ. „Verstand”), Trier accentuează din nou rolul limbii ca formator al unei realități proprii prin articularea internă a unui complex conceptual: „Nur dies soll hier klargeworden sein, dass es sich bei den geschlossenen Wortfeldern, die in ihrer Ganzheit *einen*

⁵ *Ibid.*, p. 1 („Lîngă și deasupra sa [a raportului cu sensul opus] apare o mulțime de alte cuvinte care sînt învecinate *conceptual* [s.n.] mai apropiat sau mai îndepărtat cu cuvîntul exprimat. Acestea sînt *rudele sale conceptuale* [s.n.]. Acestea, împreună cu cuvîntul exprimat, formează un întreg structurat, o compoziție, care poate primi numele de *câmp lexical* [s.n.] sau *câmp de semne lingvistice* [s.n.]. Câmpul lexical este *subordonat* [s.n.], prin caracterul său dat de semnele care îl compun, *unui complex conceptual* [s.n.] mai mult sau mai puțin delimitat, a cărui distribuție internă este reprezentată în structura articulată a câmpului de semne dată ca atare membrilor unei comunități lingvistice.”).

⁶ *Ibid.*, p. 1 („[Câmpul lexical] este latura externă, cu caracter de semn, a distribuției conceptuale care rezultă pentru acel complex conceptual, bloc conceptual, acea sferă conceptuală prin și pentru comunitatea lingvistică.”).

⁷ Marcarea grafică pentru câmp lexical este „*câmp*”, iar cea pentru câmp conceptual este ‘*câmp*’.

Begriffsblock [s.n.] *zeichenhaft darstellen* [s.n.] und zugleich *gliedern* [s.n.], um eine sprachliche Wirklichkeit von ganz bestimmter Eigenart und sprachlicher Wirksamkeit handelt und dass wir hier nicht versuchen, Unzusammengehöriges künstlich und äusserlich zusammenzuwürfeln”⁸. Geckeler consideră că termenul trebuie să fie pur și simplu latura semantică a câmpului lexical: „Trier no define su distinción entre «Wortfeld» (campo lexico) y «Begriffsfeld» (campo conceptual). El «campo conceptual» parece ser sencillamente el lado semántico del «campo lexico»”⁹. Observația lui Geckeler este corectă, însă mai trebuie adăugat că un câmp conceptual, deși organizat prin limbă, nu este și lexicalizat în cazul fiecărei unități conceptuale. Așadar, câmpul conceptual nu este reprezentat obligatoriu în totalitate prin elementele câmpului lexical. De exemplu, conceptul de ‘arbore’ cuprinde conceptele de ‘arbust nefructifer’, ‘arbust fructifer’, ‘arbore nefructifer’ și ‘arbore fructifer’ și pentru un vorbitor de limba română, și pentru un vorbitor de limba germană, chiar dacă nu se suprapun. În limba română există în interiorul câmpului lexical „*arbore*” elementele *copac*, *pom* și *arbust*, fapt care nu se regăsește în limba germană, unde există numai cuvintele *Baum* și *Strauch*. În acest exemplu, „latura semantică a «câmpului lexical»” „*arbore*” reprezintă o parte mai mare din câmpul conceptual ‘*arbore*’ în cazul limbii române, unde sînt lexicalizate conceptul general de ‘arbore’ (*arbore*), conceptele de ‘arbore nefructifer’ (*copac*), ‘arbore fructifer’ (*pom*) și, nediferențiat, conceptele de ‘arbust nefructifer’ și ‘arbust fructifer’ (*arbust*), dar o parte mai mică în cazul limbii germane, unde conceptul general de ‘arbore’ nu este lexicalizat, conceptele de ‘arbore nefructifer’ și ‘arbore fructifer’ sînt reprezentate nediferențiat prin *Baum*, la fel ca și în cazul conceptelor de ‘arbust nefructifer’ și ‘arbust fructifer’ (*Strauch*). De exemplu, Trier prezintă în diacronie câmpul conceptual ‘*Verstand*’ în diferitele sale realizări prin câmpuri lexicale variabile.

Raportul limbă – gîndire de la Saussure este transferat la nivelul subunităților imediate ale sistemului, acestea fiind câmpurile lexicale. Afirmția lui Saussure că gîndirea este o nebuloasă în afara limbii și că limba articulează și organizează gîndirea este reluată la Trier, numai că în termeni diferiți, la care se adaugă și unele trimiteri la Humboldt. Câmpul lexical este prezentat ca o diviziune a sistemului limbii așa cum apare în concepția lui Saussure, dar și cu o adăugare a ceea ce Saussure

⁸ *Ibid.* p. 8 („Un singur lucru trebuie să fie clar pînă aici, și anume că în cazul câmpurilor lexicale închise, care, în totalitatea lor, *reprezintă un bloc conceptual* [s.n.], în modul caracteristic semnelor și, în același timp, *îl articulează* [s.n.] este vorba despre o realitate lingvistică de maximă specificitate și despre o eficiență lingvistică, și că nu încercăm aici să punem laolaltă în mod artificial și formal lucruri care nu au legătură între ele.”).

⁹ Horst Geckeler, *Semantică structural y teoría del campo léxico*, p. 120, nota 75.

aplică conceptului de ‘valoare’, concept care iese din cadrul pur formal al limbii: „*Die Bedeutung des Einzelwortes ist abhängig von der Bedeutung seiner begrifflichen Nachbarn* [s.n.]. Alle schliessen sich zu der Aufgabe zusammen, *in den Block ungegliederten Bewusstseinsinhalts gliedernde Grenzen einzuziehen, ihn zu klären, ihn begrifflich fassbar zu machen* [s.n.]”¹⁰. În a doua frază a citatului este reluată concepția lui Saussure despre raportul *limbă – gândire*¹¹, iar în prima frază este preluat conceptul de sistem („la langue est un système dont tous les termes sont solidaires et où la valeur de l’un ne résulte que de la présence simultanée des autres”¹²) și aplicat în cazul unuia dintre raporturile asociative responsabile în organizarea sistemului, adică raportul bazat pe comunitatea de sens.

Cîmpul lexical este prezentat de Trier ca reprezentare a unui complex cuvînt–cîmp lexical–limbă–gîndire–realitate conceptuală–realitate ontică, unde cîmpul lexical este responsabil cu delimitarea unităților conceptuale ale cuvintelor și cu organizarea lor în ansamblul limbii ca reprezentare specifică a realității. Se observă cu ușurință concepția lui Saussure despre limbă și preluarea conceptului de ‘țesătură’ (germ. „Gewebe”) de la Humboldt, cînd vorbește despre „rețeaua de cuvinte” (germ. „Wortnetz”), însă, în același timp, se observă o perspectivă nediferențiată cuvînt – semn lingvistic:

Denn nicht einem schon vorhandenen, klar begrenzten einzelnen Denkinhalt wird ein Wort zeichenhaft zugeordnet, sondern erst infolge des Vorhandenseins eines Wortes im Feld hebt sich ein Einzelinhalt aus dem vor ihm vorhandenen Inhaltskomplex klar heraus. Wir werfen ein Wortnetz über das nur dunkel und komplexhaft Geahnte, um es gliedernd zu fangen und in abgegrenzten Begriffen zu haben. Die Begriffsbildung mit Hilfe der Worte ist ein gliedernder Klärungsvorgang aus dem Ganzen heraus. Dabei spiegelt die Sprache nicht reales Sein, sondern schafft intellektuelle Symbole, und das Sein selbst, das heisst das für uns gegebene Sein, ist nicht unabhängig von Art und Gliederung der sprachlichen Symbolgefüge¹³.

¹⁰ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 3 („*Semnificația unui cuvînt este dependentă de semnificația vecinilor săi conceptuali* [s.n.]. Toți aceștia participă în vederea introducerii unor delimitări structurale în blocul conținutului mental nestructurat, pentru a-l clarifica și a-l face inteligibil conceptual [s.n.]”).

¹¹ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 155-156: „Prise en elle-même, la pensée est comme une nébuleuse où rien n’est nécessairement délimité. [...] Le rôle caractéristique de la langue vis-à-vis de la pensée n’est pas de créer un moyen phonique matériel pour l’expression des idées, mais de servir d’intermédiaire entre la pensée et le son, dans des conditions telles que leur union aboutit nécessairement à des délimitations réciproques d’unités. La pensée, chaotique de sa nature, est forcée de se préciser en se décomposant.”

¹² *Ibid.*, p. 159.

¹³ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 2 („Căci nu unui conținut conceptual deja existent și clar delimitat i se asociază un cuvînt, ci abia ca urmare a existenței unui cuvînt în cîmp se evidențiază în mod clar un conținut din complexul conceptual existent înainte de acesta. Noi așternem o rețea de cuvinte peste percepția unui complex difuz, pentru a

În accepția lui Trier, articularea conținutului gândirii nu presupune doar delimitarea unităților conceptuale, ci, în același timp, și stabilirea unor raporturi între aceste unități. Ceea ce Saussure prezintă ca fiind activitate a memoriei, adică unul dintre diferitele tipuri de raporturi asociative¹⁴, Trier combină cu activitatea gândirii în delimitarea conceptelor individuale prin limbă.

... das System des objektiven in der Sprache (*langue*, im Gegensatz zu *parole* und *langage*) überlieferten und dem Sprecher und Hörer gegenwärtigen Ganzen des Begriffsfeldes. Dies Begriffsfeld gewinnt keine körperlich wahrnehmbare Erscheinungsform in äusserer Lautung, deswegen ist es aber nicht weniger wirksam, nicht weniger einwirkend auf den Sinn des Wortes, nicht weniger dem Bewusstsein zugänglich. Oberhalb und ausserhalb des vom Einzelmenschen gesprochenen Satzes steht eben die grosse Wirklichkeit des sprachlichen Zeichensystems mit seinem vielen Begriffsfeldern, unter deren sinngemässer Benutzung jeder einzelne zu hör- und sichtbarer Gestalt gelangende Satz allererst aufgebaut werden muss. Wir haben das Wort nur im Zusammenhang dieses Ganzen¹⁵.

Prin această perspectivă, Trier combină două realități lingvistice care au un regim diferit, observație făcută de Saussure atunci când vorbește despre valoarea lingvistică¹⁶, motiv pentru care lingvistul genevez a ezitat să facă pasul făcut aici de Trier. Este vorba despre un raport limbă – gândire, unde există numai diferențe bazate pe entități negative, deoarece în formarea semnului lingvistic nimic nu este prestabilit – adică nici semnificatul, nici semnificantul – și un alt raport, ulterior acestui dintîi (primordial și neverificabil), adică raportul dintre elementele ce rezultă din primul raport. Acest al doilea raport se stabilește între entități pozitive,

reuși articularea sa și pentru a avea concepte cu limite precise. Formarea unui concept prin intermediul cuvintelor este un proces de clarificare și de articulare prin delimitarea sa dintr-un întreg. Aici limba nu oglindește o existență reală, ci creează simboluri intelectuale, și însăși existența – adică existența așa cum ne este accesibilă prin percepția noastră – nu este independentă de natura și de modul de articulare al structurii simbolurilor lingvistice.”)

¹⁴ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 171: „les mots offrent quelque chose de commun s’associent dans la mémoire, et il se forme ainsi des groupes au sein desquels règnent des rapports très divers [...]; leur siège est dans le cerveau; elles font partie de ce trésor intérieur qui constitue la langue chez chaque individu”.

¹⁵ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 4-5 („... sistemul unui tot unitar al câmpului conceptual, un întreg actual și obiectiv oferit prin limbă (*langue*, în opoziție cu *parole* și *langage*) și oferit vorbitorului și ascultătorului. Acest câmp conceptual nu dobîndește o formă vizibilă, perceptibilă material în exprimarea verbală propriu-zisă, ceea ce nu înseamnă că este mai puțin eficient, sau cu o influență mai mică asupra sensului cuvîntului, sau mai puțin accesibil conștiinței. În afară și mai presus de frazele exprimate de vorbitorii individuali se situează realitatea profundă a sistemului semnelor lingvistice cu multitudinea sa de câmpuri conceptuale, prin a căror aplicare adecvată trebuie să se construiască fiecare configurație verbală sau scrisă a unei fraze. Cuvîntul ne este accesibil numai în contextul acestui întreg”).

¹⁶ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 155-169.

adică entitățile deja existente se delimitează reciproc (semnele lingvistice individuale), și conduce la o nouă formă, la un nivel secund, unde raporturile se stabilesc și se modifică prin uz. Variabilitatea acestor raporturi secundare – variabilitate asupra căreia insistă Trier pentru a susține perspectiva diacronică în analiza cuvântului – are la bază raportul arbitrar dintre semnificat și semnificant, raport instituit prin tradiția comunității lingvistice respective. Trier expune o teorie a cuvântului în care neutralizează diferențele dintre conceptele de ‘semn lingvistic’ și ‘valoare’ de la Saussure și introduce un nivel intermediar între limbă ca sistem complet și cuvânt prin conceptul de ‘câmp’. Saussure a atras atenția în privința neutralizării diferențelor dintre semn lingvistic (unitate lingvistică) și valoare la nivelul semnificației¹⁷, deoarece unitatea semnificativă este aceeași (semnificatul), însă identitatea sa se constituie în urma a două raporturi diferite, așa cum s-a amintit mai sus. Primul raport este cel intern, arbitrar, dintre semnificat și semnificant, prin care se stabilesc numai diferențe între semnificații (precum și între semnificanți). Organizarea acestor semnificații apare în urma uzului într-o comunitate lingvistică, prin care se stabilesc raporturi între unitățile deja existente, proces eminent social. Arbitraritatea primului raport este fundamentul celui de-al doilea raport. Arbitraritatea reprezintă argumentul independenței formei conținutului față de forma expresiei, iar caracterul social este indiciul pentru eliminarea nivelului de limbă strict individual.

Neutralizarea acestor două dimensiuni în virtutea faptului că sistemul limbii se constituie prin complementaritatea lor îl conduce pe Trier la discutarea raportului $\epsilon\lambda\rho\gamma\omicron\nu - \epsilon\zeta\nu\epsilon\alpha\rho\gamma\epsilon\iota\alpha$ în cadrul câmpului lexical, deoarece raporturile dintre cuvinte se stabilesc în urma vorbirii, însă aceste raporturi nu aparțin planului vorbirii. În acest fel, chestiunea este legată direct și de raportul *l a n g u e - p a r o l e*, câmpul lexical aparținând nivelului *l a n g u e*.

2.2. *l a n g u e - p a r o l e*

Situarea câmpului lexical în planul lui *l a n g u e* este o chestiune stabilită prin definiție, însă acest fapt are unele repercusiuni în ceea ce privește ideea de sistem și în ce privește semnificația cuvântului. Limba ca sistem nu este un întreg constituit din elemente între care există numai diferențe, ci este constituită din blocuri de elemente între care există raporturi. Dacă există raporturi, atunci elementele sînt pozitive, iar semnificația lor este deja delimitată prin raporturile pe care le are cu elementele din interiorul aceluși bloc, adică al aceluși câmp lexical. Avînd în vedere acest fapt, Trier ajunge la concluzia că un cuvînt „primește viață”

¹⁷ *Ibid.*, p. 158-162.

nu numai în planul *parole*, ci și în planul *langue* prin această „rețea” semantică a câmpului lexical:

Dies zu beweisen bedarf es keiner Theorie. Schlichte Beobachtung eigenen Sprechens und Hörens klärt deutlich genug darüber auf, dass in einem Satz ausgesprochenes Wort seinen Sinn nicht allein aus dem Zusammenhang des Satzes empfängt, dass der Satz nicht das allein Wirkliche ist, von dem aus das tote Einzelwort leben erhält, dass vielmehr hier ein zweites Wirkliches mitspricht, nämlich das das System des objektiven in der Sprache (*langue*, im Gegensatz zu *parole* und *langage*) überlieferten und dem Sprecher und Hörer gegenwärtigen Ganzen des Begriffsfeldes¹⁸.

Planul *langue* nu este însă văzut ca fiind un tot unitar existent – într-o mai mică sau mai mare măsură – în conștiința vorbitorului, în sensul că un element al sistemului se definește în interiorul întregului sistem, așa cum apare la Saussure sau la Humboldt: „Damit der Mensch nur ein einziges Wort wahrhaft, nicht als blossen sinnlichen Anstoss, sondern als articulierten, einen Begriff bezeichnenden Laut verstehe, muss schon die Sprache ganz, und im Zusammenhange in ihm liegen. Es gibt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als Theil eines Ganzen an”¹⁹. Trier consideră că un cuvânt își capătă semnificația numai în interiorul unui câmp semantic și în raport cu elementele aceluși câmp și că sistemul ca întreg nu poate fi realizat în conștiința vorbitorului, ci numai părți ale acestuia, adică numai câmpuri: „Das System der ganzen Sprache ist nirgends und niemals realisiert, wohl aber das System einzelner Felder”²⁰.

Urmînd perspectiva lui Trier, se poate afirma nu doar că un câmp lexical aparține planului *langue*, ci că planul *langue* se constituie din câmpuri lexicale. De asemenea, cuvîntul nu este un element al întregului sistem al limbii, decît așa cum, într-un text, cuvîntul aparține textului ca întreg, însă este parte a frazei: cuvîntul aparține sistemului ca întreg, dar este parte a câmpului în planul organizării, deoarece raporturile se stabilesc numai în interiorul unui câmp, în timp ce în sistem există numai diferențe.

¹⁸ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 3-4 („Nu este nevoie de nicio teorie pentru a dovedi acest lucru. Simpla observare a unui vorbitor sau ascultător tip dovedește suficient de clar că un cuvînt exprimat într-o frază își capătă sensul nu doar din contextul frazei, deoarece fraza nu este singura realitate prin care cuvîntul inert primește viață, și că un aport mai mare îl are o a doua realitate, adică sistemul unui tot unitar al câmpului conceptual, un întreg actual și obiectiv oferit prin limbă (*langue*, în opoziție cu *parole* și *langage*) și oferit vorbitorului și ascultătorului.”).

¹⁹ Wilhelm von Humboldt, *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung*, p. 34 („Astfel, ca să înțeleagă realmente un cuvînt nu ca fiind simplu stimul, ci ca sunet articulat care desemnează un concept, omul trebuie deja să îi alătore întreaga limbă și să îl situeze în ansamblul ei. Nu există unitate izolată în limbă, fiecare element se prezintă doar ca parte a unui întreg.”).

²⁰ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 4 („Sistemul întregii limbi nu se realizează niciodată nicăieri, este însă probabil ca sistemul unui câmp să se realizeze.”).

2.3. ε/ργον – ε/νεαργεια

Distincția humboldtiană și afirmația că limba nu este ε/ργον (produs), ci ε/νεαργεια (activitate, producere) sînt avute în vedere și de Trier în stabilirea naturii cîmpului lexical, însă afirmația sa este diferită: „Die Sprache ist auch ε/ργον. Ihre ganze Rätselhaftigkeit liegt darin, dass Sie beides ist. Das Sprechen ist ohne Benutzung des aus allem Gesprochenen sich aufbauenden ε/ργον als eines Objektivgebildes undenkbar”²¹.

Conceptele de ε/ργον și ε/νεαργεια de la Humboldt preiau distincția aristotelică²², unde ε/νεαργεια se definește ca activitate formatoare continuă, iar ε/ργον ca produs, ca rezultatul unui proces. Limba este definită drept ceva stabil și în același timp în continuă schimbare, însă, continuă Humboldt: „Sie selbst ist kein Werk (Ergon), sondern eine Thätigkeit (Energie). Ihre wahre Definition kann daher nur eine genetische seyn. Sie ist nemlich die sich ewig wiederholende Arbeit des Geistes, den artikuliert Laut zum Ausdruck des Gedanken fähig zu machen”²³ și consideră că: „Das Zerschlagen in Wörter und Regeln ist nur ein todes Machwerk wissenschaftlicher Zergliederung”²⁴. Sensul dat de Humboldt este că limba nu poate fi un produs finit și că ea corespunde activității re-creatoare a spiritului uman: „Man muss die Sprache nicht sowohl wie ein todes Erzeugtes, sondern weit mehr wie eine Erzeugung ansehen”²⁵. Ceea ce oferă tradiția comunității lingvistice nu este numit „Werk” (produs, ε/ργον) de către Humboldt, ci „Stoff” (materie): „Da jede [Sprache] schon einen Stoff von früheren Geschlechtern aus uns unbekannter Vorzeit empfangen hat, so ist die, nach der obigen Erklärung, den Gedankenausdruck hervorbringende geistige Thätigkeit immer zugleich auf etwas schon Gegebenes gerichtet, nicht rein erzeugend,

²¹ *Ibid.*, p. 4 („Limba este și ε/ργον. Întregul ei mister constă în faptul că ea este ambele. Vorbirea este de neconceput în afara utilizării ε/ργον-ului ca imagine obiectivă, constituit din tot vorbitul.”).

²² Cf. Donatella Di Cesare, *Die aristotelische Herkunft der Begriffe ε/ργον und ε/νεαργεια in Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie*, în „Energie und Ergon”, II, p. 29-46.

²³ Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit...*, p. 315 („Limba însăși nu este un act (*ergon*), ci o activitate (*energeia*). De aceea, adevărata definiție a limbii nu poate fi decît una genetică. Limba este, cu alte cuvinte, efortul veșnic al spiritului de a face sunetul articulat capabil să exprime ideea.”), *Despre diversitatea structurală...*, p. 82).

²⁴ *Ibid.*, p. 315 („Fărăîmițarea în cuvinte și reguli este doar o cîrpăceală lipsită de viață a analizei științifice.”), *ibid.*, p. 83).

²⁵ *Ibid.*, p. 314 („Trebuie să considerăm limba nu ca pe un produs mort, ci mai degrabă ca pe o producere”, *ibid.*, p. 81).

sondern umgestaltend”²⁶. Ceea ce oferă limba la un moment dat vorbitorilor ei nu este un produs finit, care să fie reluat ca atare, ci este o materie („Stoff”) pentru o nouă formă, motiv pentru care Humboldt spune că ea nu poate fi definită decât genetic, caracterizată prin creativitate. În acest sens, limba este o activitate formatoare continuă, fără să ajungă vreodată la stadiul de produs finit (Werk, ε/ργον): „Das Wesen der Sprache besteht darin, die Materie der Erscheinungswelt in die Form der Gedanken zu giessen; ihr ganzes Streben ist formal”²⁷.

Distincția făcută în acest fel la Humboldt și definirea limbii ca εσνεαρρηια nu sînt acceptate ca atare de Trier, el considerînd că limba este și ε/ργον. Argumentul îl constituie organizarea elementelor limbii în cîmpuri, acestea fiind deja o materie formată de care vorbitorul este obligat să țină cont: „so hat es nie einen wirklich Sprechenden gegeben, der sich um dem gewordenen Stoff des ε/ργον Sprache nicht hätte kümmern müssen”²⁸. O primă observație este că Trier alătură doi termeni incompatibili – „Stoff des ε/ργον Sprache” –, ceea ce arată că sensul lui ε/ργον ca proces care conduce la un produs finit, nereutilizabil îi scapă. Sintagma „Stoff des ε/ργον Sprache” arată că ε/ργον este înțeles ca produs ce devine materie reutilizabilă, ceea ce corespunde definiției pentru εσνεαρρηια. Humboldt însuși vorbește despre „einen Stoff von früheren Geschlechtern” (vezi *supra*), deoarece limba utilizează materia preexistentă, care nu este un produs finit (ε/ργον²⁹), ci o materie, deși aceasta are deja o formă, în cazul de față, cîmpurile lexicale. Însă această formă nu este un produs finit, deoarece acest fapt ar presupune ca actul vorbirii să re-expună această formă³⁰. Realitatea arată că nimic nu este finit în limbă, că însăși natura limbii constă în a fi în continuă re-formare. Însuși Trier, prin perspectiva diacronică asupra cîmpurilor lexicale, care arată continua lor metamorfoză, aduce un argument că un cîmp lexical nu este ε/ργον, ci este doar o formă a limbii care devine materie pentru o nouă formă într-o continuă re-facere.

²⁶ *Ibid.*, p. 316 („Deoarece orice limbă și-a primit substanța proprie de la generațiile anterioare, din epoci care nouă ne sînt necunoscute, rezultă că activitatea spirituală care, potrivit explicației de mai sus, produce expresia gîndirii este întotdeauna îndreptată către ceva deja dat, este o activitate nu doar pur productivă, ci mai ales transformatoare.”, *ibid.*, p. 83).

²⁷ W. von Humboldt, *Über das vergleichende Studium...*, p. 35-36 („Eszența limbii constă în a turna în forma gîndirii materia lumii manifeste; întreaga sa năzuință este formală.”).

²⁸ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 4 („astfel, nu a existat cu adevărat niciodată un vorbitor care să nu fi trebuit să țină cont de materia în devenire a limbii ε/ργον”).

²⁹ Aristotel exemplifică diferența dintre ε/ργον și εσνεαρρηια prin diferența dintre construirea unei case, care duce la un produs finit și activitatea de a vedea, care este continuă (*Fizica*, 201b).

³⁰ Această idee apare la Aristotel în cazul logosului apofantic (*Despre interpretare*, 19b).

Dacă existența câmpurilor lexicale ar fi un argument că limba ar fi și $\epsilon\lambda\pi\rho\gamma\omicron\nu$, atunci acestea ar trebui să rămână nemodificate, iar vorbirea să nu iasă din tiparul acestor câmpuri. Orice rezultat al vorbirii nu este o formă în sens deplin, deoarece servește ca materie pentru un nou act de vorbire. Câmpul lexical se găsește în aceeași situație, este o formă rezultată din vorbire, dar care servește ca materie pentru următoarele acte de vorbire, care o re-formează. Donatella Di Cesare, în studiul amintit, definește caracterul limbii sub aspectul acestei dihotomii, apreciere ce se aplică și în cazul câmpurilor lexicale:

Die Sprachtätigkeit ist eine formende Tätigkeit, die sich unaufhörlich auf immer neu zu formende Materie richtet [...]. Wir haben aber gesehen, dass sich nicht nur die Materie in Sprechakt, in dem die Sprache in ihrem Entstehen und Vergehen zu erfassen ist, und der letzten Endes in einer Verschmelzung der Materie und der Form besteht, sondern auch die Form selbst sich modifiziert. Gerade hierin zeigt sich übrigens der schöpferische Charakter der Sprachtätigkeit: zusammen mit der Form verändert sich die Sprache selbst als Technik des sprachlichen Schaffens. Das kreative an der Sprache liegt gerade darin, dass sie ihre eigentümlichen Verwirklichungsverfahren selbst verändert. Ihre Kreativität ist darum nicht auf eine unendliche Anwendung einer begrenzten Anzahl von Regeln reduzierbar, denn sie ist vielmehr mit ihrer eigenen Erzeugung zu identifizieren.³¹

Câmpurile lexicale nu sînt niște structuri care ar reprezenta un dat ce se manifestă în vorbire, ca niște forme apriorice ale limbii, ci ele însele sînt rezultatul vorbirii stabilit prin tradiția fiecărei comunități lingvistice, fapt căruia îi corespunde modificarea lor în timp. Precedența câmpului lexical față de actul de vorbire concret nu este un argument, deoarece actul de vorbire însuși este precedent unui viitor câmp. Se poate afirma doar că există o preeminență a câmpului față de frază (actul de vorbire) în stabilirea sensului cuvîntului, însă numai dacă ne referim la frazele în care se păstrează semnificația stabilită într-un câmp lexical. În această situație, semnificația cuvîntului este delimitată întîi în interiorul câmpului lexical (Trier consideră că întregul sistem lexical al unei limbi este dispus în câmpuri), fraza operînd cea de-a doua delimitare. Însă această situație nu este valabilă decît pentru o parte din actele de vorbire, caracteristica principală a limbii, creativitatea, realizîndu-se în special în afara acestei situații.

³¹ Donatella Di Cesare, *Die aristotelische Herkunft...*, p. 42 („Activitatea limbii este o activitate formatoare, care se îndreaptă neîncetat către materie în perpetuă formare [...]. Am văzut însă că în actul vorbirii, în care limba se înregistrează în apariția și scurgerea ei, și care în definitiv constă într-o contopire a materiei și a formei, se modifică nu numai materia, ci și forma însăși. Tocmai în aceasta se arată de altfel caracterul creator al actului limbii: împreună cu forma se schimbă însăși limba ca tehnică a producerii verbale. Elementul creator al limbii constă tocmai în faptul că aceasta își schimbă propriile procedee de materializare. Creativitatea sa nu poate fi redusă la aplicarea infinită a unui număr limitat de reguli, căci ea trebuie identificată mai degrabă cu propria ei producere.”).

Așadar, prin existența câmpurilor lexicale nu se poate afirma că limba ar fi *ε/ργον*. Chiar dacă este vorba despre o primă formă relativ stabilă, câmpul lexical nu este un produs finit al limbii, care să funcționeze ca limită, ci este supus, ca orice realitate lingvistică, unei continue refaceri, atât prin realizări care se abat de la această formă, cât și prin schimbarea sa însăși, fapt asupra căruia insistă chiar Trier prin discutarea dihotomiei *sincronie – diacronie*, unde se observă înțelegerea perfectă a esenței limbii ca *εξνεαργεια*: „Es ist kein Einwand gegen Saussure, wenn man behauptet, die Sprache als ein historisch Gewordenes unewig sich Wandelndes spotte der Einordnung in die Fächer und Schublade nirgend welcher statischer Ordnungen”³².

2.4. *Sincronie – diacronie*

Raporturile dintre elementele limbii se stabilesc printr-o perspectivă sincronică asupra limbii, fapt valabil și în cazul câmpurilor lexicale. Stabilirea unui plan sincron în cadrul oricărei limbi presupune deja dificultatea reducerii la ceea ce este esențial în general pentru fiecare element avut în vedere și presupune întotdeauna ignorarea realizării diferite a elementelor sau a unor elemente considerate marginale în momentul ales pentru descrierea unei stări de limbă. Este o realitate acceptată că, în principiu, o cercetare lingvistică se poate face fie din perspectiva sincronică, fie din perspectiva diacronică, situație în care, în general, se analizează evoluția unui element al limbii. Avându-se în vedere dimensiunile relativ restrânse ale unui câmp lexical, Trier consideră că în acest caz cele două perspective metodologice pot fi combinate. Câmpul lexical se delimitează în sincronie, dar poate fi urmărit în diacronie. În ceea ce privește delimitarea sa, cercetarea nu poate fi decât sincronică, aici verificându-se incompatibilitatea despre care vorbește Saussure, iar Trier vorbește despre perspectiva diacronică în aceeași manieră ca și Saussure, și anume cercetarea unei succesiuni de forme pentru aceeași realitate. În acest sens, o privire sincronică și o privire diacronică nu reprezintă o combinare a metodelor, ci două analize separate. Diacronia unui câmp este de fapt o reluare a ceea ce afirmă Saussure despre delimitarea reciprocă a cuvintelor³³ care exprimă idei învecinate cu îndreptarea atenției către întregul grup de cuvinte al acelor idei învecinate: „Jede diachronische Verschiebung eines Zeichens wird die ganze Gruppe in Unruhe und Bewegung versetzen solange, bis das Gleichgewicht der Zeichen untereinander in der Repräsentation des inhaltlichen Komplexes wieder

³² Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz ...*, p. 11-12 („Nu este un reproș la adresa lui Saussure să afirmi că limba ca devenire istorică și permanentă transformare își rîde de repartizarea în rafturi și sertare a unei dispoziții statice”).

³³ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 159-160.

hergestellt ist”³⁴. Diacronia unui câmp este văzută ca un pas înainte în direcția stabilită de Saussure în acest domeniu: „Saussure hat den Schritt nicht getan, der hier versucht wird: von Querschnitt zu Querschnitt springend die Strukturgeschichte eines Feldes zu geben”³⁵. Trier consideră că raporturile între elementele limbii și întregul ei nu aparțin numai lingvisticii sincronice și că lingvistica diacronică nu urmărește doar linii izolate, adică istoria unui anumit fapt de limbă în diferite stadii sincronice, așa cum consideră Saussure, și că separarea lingvisticii sincronice de cea diacronică este o monstruoasă științifică („eine sprachwissenschaftliche Ungeheuerlichkeit”)³⁶.

Conform acestei viziuni, Trier va analiza câmpul lexical al domeniului „Verstand” (cunoaștere), reprezentat în secolul al XIII-lea prin doar trei cuvinte cu o extensiune foarte ridicată: *Wîsheit* (înțelepciune), *Kunst* (artă) și *List* (meșteșug). Semnificația acestora este și o reflectare a realității culturale din acel timp. *Wîsheit* este utilizat pentru cunoașterea spirituală, cu raportare la divinitate și moralitate, altfel spus, înțelepciunea creștină ca știință a omului armonios în fața divinității. Ceilalți doi termeni desemnează cunoașterea materială (laică). *Kunst* este utilizat pentru cunoașterea teoretică, rezervată curții, cunoaștere considerată superioară cunoașterii practice, desemnată prin *List*. *Kunst* cuprindea nediferențiat ceea ce astăzi este desemnat în limba germană prin *Wissenschaft* (știință), *Gelehrsamkeit* (erudiție), *Kunst* (artă), *Bildung* (cultură), la care se adăuga arta comportamentului în tot ceea ce înseamnă viața curții, eticheta. *List* era cunoașterea considerată inferioară, meșteșugul, îndemânarea nefiind nicidecum între apetențele omului elevat al curții. *Wîsheit* avea un caracter general, adică era o știință supraordonată lui *List* și *Kunst*, însă spre sfârșitul secolului al XIII-lea își pierde caracterul general și intră în serie cu ceilalți doi termeni. Întregul sistem al domeniului „Verstand” (cunoaștere) se restructurează: *Kunst* desemnează sferile superioare ale cunoașterii, *Wissen* desemnează cunoașterea în general și ceea ce a fost desemnat prin *List* (abilitatea tehnică), iar *Wîsheit* desemnează cunoașterea religioasă (chiar cu tentă mistică). În acest fel înțelege Trier diacronia unui câmp și acesta devine însuși scopul cercetării sale, adică stabilirea semnificației fiecărui cuvânt prin delimitarea sa în interiorul unui câmp și urmărirea modificării raporturilor în funcție de orice modificare din interiorul câmpului din care face parte acesta: „Diese ist unser Ziel.

³⁴ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 12 („Orice deplasare în diacronie a unui semn se transpune în perturbarea și modificarea întregii grupe pînă se ajunge la reinstalarea echilibrului între semne în reprezentarea complexului de la nivelul conținutului.”).

³⁵ *Ibid.*, p. 13 („Saussure nu a făcut pasul care va fi încercat aici: redarea istoriei structurii unui câmp trecînd de la secțiune la secțiune”).

³⁶ Vezi Jost Trier, *Deutsche Bedeutungsforschung*, p. 118-119.

Feldgliederungswandel wird uns hier beschäftigen³⁷. Urmărirea în plan diacronic a modificărilor în interiorul unui câmp reprezintă pentru Trier modul optim de a analiza istoric vocabularul unei limbi: „Zur Sprachgeschichte gehört eine Geschichte der Feldaufteilungen, oder vom Worte hergesehen eine Geschichte des Wortschatzes nach Feldern³⁸”.

În studiile ulterioare pe tema câmpului lexical, Trier – influențat și de unele studii apărute între timp – reinterpretează dihotomia metodologică sincronie – diacronie și consideră că afirmația lui Saussure despre imposibilitatea îmbinării perspectivei sincronice cu cea diacronică³⁹ nu este adecvată cercetării limbii și că, dimpotrivă, se dovedește a fi necesară: „Saussures Cours de linguistique générale wurde mir früh bekannt und wichtig. Für die Klärung des Gedankens von der Interdependenz der Elemente verdanke ich dem Buche viel. Aber seinem Verbot, synchronische und diachronische Sprachbetrachtung zuverbinden, konnte ich mich nicht unterwerfen⁴⁰”. Argumentele pentru această abatere de la principiul lui Saussure urmează niște observații făcute de W. von Wartburg⁴¹ cu privire la necesitatea cercetării diacronice în vederea stabilirii semnificației unui cuvânt, deoarece în unele situații perspectiva sincronă este insuficientă și poate conduce la descrieri false ale unei realități lingvistice. Demonstrația lui Wartburg este cunoscută în special prin problematica evoluției în dialectul gascon a lat. *gallus* în raport cu evoluția lat. *cattus*. Devenind omonime la un moment dat, se ajunge la înlocuirea termenului omonim pentru lat. *gallus* în gasconă **gat* printr-un sinonim existent în acel moment în limbă, *bigey* (< lat. *vicarius*), fapt care nu ar putea fi înțeles fără combinarea perspectivei sincronice cu cea diacronică: „Darin liegt der innere kausale Zusammenhang zwischen der Diachronie A-B, die das Wort *bigey* als pittoreskes Synonym neben *gallus* «Hahn» stellt, und der Synchronie B, deren Spannung *bigey* an die

³⁷ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 18 („Acesta este scopul nostru. Preocuparea noastră o constituie modificarea raporturilor din interiorul câmpului”).

³⁸ *Ibid.*, p. 20-21 („O istorie a structurii câmpului sau, privind dinspre cuvânt, o istorie a vocabularului pornind de la câmpuri face parte din istoria limbii”).

³⁹ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, p. 119 („L'opposition entre les deux points de vue – synchronique et diachronique – est absolue et ne souffre pas de compromis”).

⁴⁰ Jost Trier, *Altes und Neues vom sprachlichen Feld*, p. 459 („Cursul de lingvistică generală al lui Saussure mi-a fost cunoscut și a fost important [pentru mine] încă de timpuriu. Datorz mult acestei cărți în ceea ce privește clarificarea gândirii prin interdependența dintre elemente. Însă interdicției sale de a combina perspectiva sincronă a limbii cu cea diacronică nu mă pot conforma”).

⁴¹ Cf. Walther von Wartburg, *Das Ineinandergreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft*, p. 1-23, *Betrachtungen über das Verhältnis von historischer und deskriptiver Sprachwissenschaft*, p. 3-18 și *Problèmes et méthodes de la linguistique*, p. 123-177.

Stelle von *gallus* treten lässt. Nur durch eine Verbindung der beiden Betrachtungsweisen ist es in jener Abhandlung möglich geworden, Gilliérons Beispiele zu interpretieren, als er selbst es getan hat, und ihnen einen neuen Sinn zu geben⁴². Însă, așa cum a observat însuși Trier, întreaga demonstrație a lui Wartburg se sprijină tot pe teoria elaborată de Saussure: „[Wartburg] bleibt noch zu nahe neben Saussure⁴³. Concluzia lui Trier este că există o interdependență între lingvistica sincronică și cea diacronică și în cadrul cercetării câmpurilor lexicale, însă acest lucru nu modifică esențial dihotomia saussuriană, ci este doar o dezvoltare a ei. În definitiv, este vorba despre înțelegerea unei evoluții în limbă prin adoptarea perspectivei din momentul respectiv, un cuvânt nefiind egal cu sine însuși în diferitele stări de limbă în decursul istoriei. Acesta este și obiectul de studiu al lui Trier, numai că la aceste inegalități se adaugă și reconstituirea echilibrului din jurul său, adică analiza câmpului lexical.

Trier echivalează semnificația sintagmei câmp lexical cu istoria unui câmp onomasiologic, deoarece, pentru el, descrierea unui câmp lexical presupune delimitarea unui câmp onomasiologic și a semnificației fiecărui cuvânt prin raportare la celelalte cuvinte din acest câmp, apoi urmărirea în timp a acestei structuri complete a câmpului cu observarea deplasării semnificației cuvintelor în întregul câmpului: „Die Feldbetrachtung ist ein praktisches Hilfsmittel, und sie ist ein solches aus einer Notlage der praktischen Wortforschung entstanden, nämlich aus einer Notlage der *diachronisch arbeitenden Bezeichnungslehre, der historischen Onomasiologie* [s.n.]⁴⁴.

Apropierea de onomasiologie a devenit pentru mulți autori care au rămas la viziunea tradițională a câmpului lexical o congruență, în sensul că se opresc doar la o delimitare a unui câmp onomasiologic, adică primul pas în cercetarea unui câmp lexical, dar fără a se urmări evoluția câmpului printr-o prezentare completă în stări succesive de limbă. Tocmai urmărirea în diferite realizări sincronice a unui câmp onomasiologic arată că semnificația unui cuvânt este dependentă de celelalte cuvinte ale câmpului respectiv și în acest fel se poate vorbi despre un câmp lexical tradițional. Cele mai multe lucrări cu caracter practic par să ignore acest lucru și să se

⁴² Walther von Wartburg, *Betrachtungen über das Verhältnis...*, p. 6 („În spatele acestui fenomen stă interdependența cauzală internă dintre diacronia A-B, care pune cuvântul *bigey* ca sinonim pitoresc lângă *gallus*, și sincronia B, a cărei tensiune face ca *bigey* să ia locul lui *gallus*. Numai printr-o corelare a celor două perspective s-au putut interpreta în acea lucrare exemplele lui Gillieron altfel decât a făcut el însuși și li s-a putut da un nou înțeles”).

⁴³ Jost Trier, *Deutsche Bedeutungsforschung*, p. 123 („chiar și așa [Wartburg] rămâne prea aproape de Saussure”).

⁴⁴ Jost Trier, *Altes und Neues vom sprachlichen Feld*, p. 456 („Perspectiva câmpului este un instrument auxiliar practic și a apărut ca atare dintr-o necesitate de cercetare practică a cuvântului, și anume dintr-o necesitate a unei teorii a semnificației *analizate diacronic*, a unei *onomasiologii istorice* [s.n.]”).

rezume numai la primul pas al cercetării unui câmp lexical. În unele cazuri poate fi vorba despre lucrări care se ocupă de un câmp onomasiologic la un anumit autor⁴⁵ sau într-un anumit moment istoric⁴⁶, studii cu adevărat importante și de înalt nivel științific și care preiau termenul de câmp lexical în titlu numai prin analogia lucrării cu ceea ce prezintă Trier, deoarece nu se prezintă o istorie (adică evoluția de la o stare la alta a câmpului onomasiologic ales), ci numai o anumită stare de limbă din trecut. În alte cazuri este vorba doar despre un dicționar detaliat al unui câmp onomasiologic, în care se dau informații pentru fiecare cuvânt al câmpului onomasiologic respectiv fără a urmări planul întregului câmp în evoluția sa. Informațiilor din dicționare li se mai pot adăuga și sensurile la diferiți autori reprezentativi. Aceste lucrări preiau în titlu termenul de câmp lexical, însă, spre deosebire de Trier, care urmărește evoluția planului semantic al câmpului, aici se urmărește descrierea fiecărui cuvânt al câmpului onomasiologic delimitat, fără a reconstitui măcar o singură dată câmpul onomasiologic respectiv într-un alt moment al devenirii sale. Prima încercare de acest gen și prezentată ca atare este lucrarea din 1952 a lui Hallig și Wartburg, unde se propune de fapt o nouă lexicografie prin asimilarea studiilor de lexicologie⁴⁷. Scopul lucrării este de a propune un nou mod de organizare a unui dicționar printr-o exemplificare a unei secțiuni din vocabular și mai puțin de a fi considerată un model pentru alte lucrări.

Așadar, diacronismul reprezintă una dintre trăsăturile esențiale ale câmpului lexical la Trier. Delimitarea câmpului lexical se face în sincronie, însă dependența conturării semnificației elementelor ce-l compun de raportarea reciprocă se demonstrează în diacronie, unde orice modificare la nivelul unui element se reflectă în sistemul câmpului respectiv. Concluzia sa este că există o interdependență între perspectiva sincronică și cea diacronică:

⁴⁵ Gerrit Kloss, *Untersuchungen zum Wortfeld „Verlangen/Begehren“ in Frühgriechischen Epos*, (în principiu, este vorba despre o analiză a acestui câmp onomasiologic la Homer și la Hesiod); Ulrike Roesler, *Licht und Leuchten im Rgveda: Untersuchungen zum Wortfeld des Leuchtens und zur Bedeutung des Lichts*, (autoarea combină axa paradigmatică cu axa sintagmatică prin trimitere la ideile lui Porzig și face o analiză a sensurilor metaforice în text și o altă analiză în funcție de etimon. Se adaugă analiza morfologică și studiul figurilor de stil); Thomas Jahn, *Zum Wortfeld ‚Seele-Geist‘ in der Sprache Homers*.

⁴⁶ Silvia Soennecken, *Misogynie oder Philogynie?: philologisch-theologische Untersuchungen zum Wortfeld Frau bei Augustinus* (o analiză a câmpului onomasiologic „femeie” la Augustin din perspectiva generală, din perspectiva socială și din perspectiva legăturilor de rudenie); Tilman Seidensticker, *Altarabisch ‚Herz‘ und sein Wortfeld* (o analiză semasiologică cu adăugarea onomasiologiei în analiza particulară dintr-o perspectivă predominant culturală).

⁴⁷ Rudolf Hallig/ Walther von Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie (Versuch eines Ordnungsschemas)*.

Unter dem Leitstern des Gedankens der Um-gliederung ist das Ineinandergreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft nun auch da hergestellt, wo es sich um Sprachinhalte und ihre Änderungen handelt⁴⁸.

2.5. L i m b ă – r e a l i t a t e (cuvintele și lucrurile)

Prin abordarea raportului l i m b ă – r e a l i t a t e Trier vizează eventualitatea confuziei între calitatea realității limbii și calitatea realității extralingvistice, ontice, adică între ceea ce s e m n i f i c ă limba și ceea ce este d e s e m n a t prin limbă. Raportul dintre limbă și realitatea extralingvistică ideală (gândită sau imaginată) nu este avut în vedere la Trier, acesta considerînd că în această situație există o echivalență, obiectul de studiu în cazul cîmpurilor lexicale fiind „die Wandlungen in der sprachlich-begrifflichen Aufteilung”⁴⁹, istoria unui cîmp lexical fiind o istorie a conceptelor și, prin urmare, concluzionează el, o istorie a spiritului, cu următoarea specificare: „Nicht Sprachgeschichte als Spiegel der Geistesgeschichte, sondern Geistesgeschichte nur in der Sprachgeschichte ist das Ziel”⁵⁰.

Însă există realități ale gândirii sau ale imaginației care nu pot fi desemnate prin limbă. Pentru acestea există alte limbaje, de exemplu, cel matematic. În acest sens, limba desemnează prin *infini*t – pentru a face o trimitere la o realitate din cele mai simple din matematică – o anumită realitate cu caracter general, dar calitățile infinitului, adică diferitele tipuri de infinit redate în limbajul matematicii, nu pot fi redate decît prin limbajul matematicii, chiar dacă limbajul verbal preexistă limbajului matematic. Există realități care pot fi redate numai în limbaje speciale, așa cum este cel matematic, iar limba se deosebește de limbajul matematic și de limbajele tehnice în general prin faptul că ea d e s e m n e a z ă realitatea într-un mod propriu, reorganizînd-o⁵¹. Despre realitatea ambivalentă a conceptului exprimat prin limbă prin participarea subiectului cunoscător la crearea conceptului pentru realitatea cunoscută vorbește și Humboldt: „Jedes Begreifen einer Sache setzt, als Bedingung seiner Möglichkeit, in dem Begreifenden schon ein Analogon des nachherwirklich Begriffenen voraus, eine vorhergängige, ursprüngliche Uebereinstimmung zwischen

⁴⁸ Jost Trier, *Deutsche Bedeutungsforschung*, p. 128 („Astfel, și în cazul în care este vorba despre conținutul lingvistic și transformările la care este supus, se dovedește că principiul conducător al ideii de reorganizare este interdependența dintre lingvistica descriptivă și cea istorică”).

⁴⁹ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 22 („schimbările în dispunerea conceptual-lingvistică”).

⁵⁰ *Ibid.*, p. 22 („Scopul nu este o istorie a limbii ca oglindă a istoriei spiritului, ci o istorie a spiritului [reflectată] numai în limbă”).

⁵¹ Problema adevărului realității desemnate este o chestiune care nu aparține domeniului limbii, ci domeniului cunoașterii, motiv pentru care ea nu poate fi discutată aici, și nici „crearea” obiectului prin percepția subiectului sau realitățile chiar strict subiective, rezultate ale percepției, cum sînt culorile.

dem Subject und Object. Das Begreifen ist keineswegs ein blosses Entwickeln aus dem ersteren, aber auch kein blosses Entnehmen vom letzteren, sondern beides zugleich”⁵².

În cazul câmpurilor lexicale, unde se are în vedere interdependența semnificației cuvintelor care formează un câmp, intervine un posibil pericol la nivelul metodei, cauzat de perceperea neclară a obiectului de studiu. Obiectivul de a surprinde organizarea lexicului pe baza raporturilor dintre semnificații poate fi influențat de o posibilă confuzie între raporturile între realități lingvistice (semnificații) și raporturile dintre realitățile desemnate de semnul lingvistic (prin semnificat). O astfel de influență poate conduce la o falsă reprezentare a unui câmp, deoarece însușirea perspectivei pe care o oferă lucrurile desemnate prin limbă nu este aceeași cu perspectiva pe care limba o oferă realității desemnate. Cunoașterea realității desemnate prin limbă poate include, și, în general, include și perspectiva limbii, însă însumează și informația dată prin cunoașterea experimentală și, uneori, afectivă. O confuzie de acest fel poate avea ca rezultat o teorie la baza căreia să stea date extralingvistice, așa cum se întâmplă în cazul lui Bally, când acesta vorbește despre asociațiile lingvistice ale cuvântului *bœuf*⁵³, sau la o organizare a lexicului precum dicționarul lui Dornseiff, apărut în 1934, unde prezentarea cuprinde și perspectiva realității desemnate⁵⁴. Trier atrage atenția că în cazul cuvintelor ce desemnează obiecte poate apărea o confuzie între cunoașterea lingvistică și cunoașterea nemijlocită a lucrului desemnat, ceea ce poate conduce la un concept în care să primeze cunoașterea lucrului, adică a ceea ce este desemnat prin limbă. Dacă în cazul unor cuvinte precum *plug*, *coasă*, *seceră*, *mînă* se poate ajunge la o istorie a desemnatului, nu la fel este și în cazul cuvântului *inteligență*: „Den Begriff Klugheit aber habe ich nur mit dem Worte”⁵⁵. Noțiunea ca realitate lingvistică nu poate fi constituită prin preluarea caracteristicilor percepute în starea reală a lucrurilor desemnate prin limbă. În acest fel, consideră Trier, se ajunge din nou la problema dreptei denumiri a

⁵² Wilhelm von Humboldt, *Ueber die Aufgabe des Geschichtschreibers*, p. 47 („Orice înțelegere a unui lucru presupune deja, ca premisă a posibilității realizării acesteia, un proces analog cu ceea ce e apoi cu adevărat înțeles din partea celui care înțelege, o concordanță premergătoare inițială între subiect și obiect. Înțelegerea nu este nicidecum o simplă dezvoltare realizată de cel dintâi, dar nici o simplă preluare a celui din urmă, ci ambele împreună”).

⁵³ Charles Bally, *L'arbitraire du signe*, p. 196 („Le mot *bœuf* fait penser : 1) à *vache*, *taureau*, *veau*, *cornes*, *ruminer*, *beugler*, etc., 2) à *labour*, *charrue*, *joug*, etc. ; enfin 3) il peut dégager, et dégage en français des idées de force, d'endurance, de travail patient, mais aussi de lenteur, de lourdeur, de passivité”).

⁵⁴ Franz Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*.

⁵⁵ Jost Trier, *Der deutsche Wortschatz...*, p. 16 („Noțiunea inteligență o am însă numai prin cuvînt”).

lucrurilor, ορθοατιη ονομαστων⁵⁶, raportul dintre sunet și realitatea desemnată fiind înlocuit cu raportul dintre semnificație și realitatea desemnată. Prin alegerea domeniului cunoașterii, Trier evită pericolul acestei confuzii și demonstrează că, spre deosebire de lucruri, unde nu apar modificări („Hand bleibt immer Hand, Fuss immer Fuss”⁵⁷), câmpul conceptual al înțelegerii nu poate fi influențat de o realitate extralingvistică stabilă. Prin urmare, în cazul unui dicționar precum cel al lui Dornseiff, raporturile rămân, în principiu, nemodificate în timp, acolo doar putându-se adăuga numele realităților nou apărute. Trier consideră că în cazul realităților nonmateriale se poate observa cu claritate necesitatea studierii vocabularului prin recurgerea la teoria câmpurilor. De exemplu, în cazul cuvântului *seceră*, prin raportare la realitatea extralingvistică, nu apar probleme în istoria desemnării realității respective, realitatea desemnată rămânând, în principiu, aceeași, dar nu la fel este și în cazul realităților nonmateriale, așa cum este în cazul câmpului conceptual ‘inteligentă’, unde posibilitatea delimitării desemnatului unui anumit element al câmpului lexical corespondent este dată numai prin delimitarea sa în interiorul câmpului, deoarece, consideră Trier, nu există o desemnare absolut independentă a unei anumite realități din interiorul câmpului conceptual respectiv:

Es gibt nur eine Bezeichnungsgeschichte des Gesamtfeldes: intellektuelle Eigenschaften, Fähigkeiten, Kräfte, und diese Bezeichnungsgeschichte fällt zusammen mit der Geschichte der Wandlungen in der Aufteilung dieses Gesamtfeldes⁵⁸.

Dacă nu intervine extralingvisticul, niciun cuvânt nu poate fi definit decât prin delimitarea ariei sale semantice în interiorul câmpului din care face parte. De exemplu, afirmă Trier, conceptul ‘legumă’ (germ. ‘Gemüse’) nu poate fi identificat printr-un demers etimologic, ci numai prin delimitarea conceptual-lingvistică (germ. „sprachlich-begriffliche Abgrenzung”) față de vecinătățile sale din același domeniu (desemnat prin *aliment*), și anume: *carne, cartofi, salată și flori, iarbă, grîne*⁵⁹.

3. Aportul distincțiilor primare de la Trier în raportul câmp lexical – limbă

Întreg ansamblul teoretic și demonstrația practică de la Trier nu au fost suficiente ca perspectiva sa asupra câmpului lexical să se impună. Astfel, nu numai că unele idei ale sale au fost criticate de către alți

⁵⁶ *Ibid.*, p. 17.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 16 („mîna rămîne întotdeauna mîna și piciorul picior”).

⁵⁸ *Ibid.*, p. 18 („Există numai o istorie a desemnării întregului câmp: caracteristici ale intelectului, aptitudini, putere a intelectului, iar această istorie a desemnării corespunde cu istoria modificărilor în dispunerea întregului câmp”).

⁵⁹ *Ibid.*, p. 17.

lingviști, ci chiar teoria despre câmpul lexical a fost concurată de perspective diferite. Trier însuși afirmă diferențele radicale între diferitele teorii ale câmpului lexical încă din 1934. Cauza acestor diferențe nu este legată doar de înțelegerea unei realități a limbii, ci și de cercetarea unor realități lingvistice diferite, subsumate denumirii de „câmp lexical”, motiv pentru care Trier prezintă nu niște diferențe de perspectivă asupra aceluiași obiect, ci obiectele de cercetare diferite pentru alți lingviști contemporani. În acest sens, el vorbește despre „dem Ipsenschen, Porzigschen, Jollesschen, Trierschen Feld”⁶⁰. Ceea ce face ca viziunea sa despre câmpul lexical să devină imaginea de referință pentru cercetările ulterioare în acest domeniu este trecerea acestui concept prin „sita” distincțiilor de ordin general, care fixează câmpul lexical la un anumit nivel al limbii, fie prin situarea câmpului lexical de o anumită parte a distincțiilor prezentate mai sus, fie prin modul în care acestea pot fi combinate în cercetare.

Bibliografie

BALLY, Charles, *L'arbitraire du signe. Valeur et signification*, în „Le Français moderne”, Tome VIII, 1940, p. 196-205.

DI CESARE, Donatella, *Die aristotelische Herkunft der Begriffe εργον und ενεργεια in Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie*, în „Energieia und Ergon”, II, Gunter Narr Verlag, 1988, p. 29-46.

DORNSEIFF, Franz, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Walter de Gruyter & Co., Berlin und Leipzig, 1934.

GECKELER, Horst, *Semanticá estructural y teoría del campo léxico*, Versión española de Marcos Martínez Hernández, Gredos, Madrid, 1976 (ed. I, 1971).

HALLIG, Rudolf / WARTBURG, Walther von, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie (Versuch eines Ordnungsschemas)*, 2. neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Akademie Verlag, Berlin, 1963 (ed. I, 1952).

HUMBOLDT, Wilhelm von, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, în vol. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Über die Sprache* (volumul include și câteva articole) , Fourier Verlag, Wiesbaden, 2003 (ed. I, 1836) (ed. rom.: *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, Humanitas, București, 2008).

HUMBOLDT, Wilhelm von, *Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung*, în vol. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die*

⁶⁰ Jost Trier, *Das sprachliche Feld*, p. 431 („câmpul ipsenian, porzigeian, jollesian, trierian”).

geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Über die Sprache, Fourier Verlag, Wiesbaden, 2003, p. 27-44 (ed. I, 1820).

HUMBOLDT, Wilhelm von, *Ueber die Aufgabe des Geschichtschreibers*, in *Werke*, Band IV, Herausgegeben von Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, B. Behr's Verlag, Berlin, 1905, p. 35-56 [1821].

JAHN, Thomas, *Zum Wortfeld ‚Seele-Geist‘ in der Sprache Homers*, Beck, München, 1987.

KLOSS, Gerrit, *Untersuchungen zum Wortfeld „Verlangen/Begehren“ in Frühgriechischen Epos*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1994.

ROESLER, Ulrike, *Licht und Leuchten im Rgveda: Untersuchungen zum Wortfeld des Leuchtens und zur Bedeutung des Lichts*, Indica et Tibetica, Swisttal-Odendorf, 1997.

SAUSSURE, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger, Payot & C^{ie}, Paris, 1922.

SEIDENSTICKER, Tilman, *Altarabisch ‚Herz‘ und sein Wortfeld*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1992.

SOENNECKEN, Silvia, *Misogynie oder Philogynie?: philologisch-theologische Untersuchungen zum Wortfeld Frau bei Augustinus*, Lang, Frankfurt am Main, 1993.

TRIER, Jost, *Altes und Neues vom sprachlichen Feld*, in *„Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes“*, Hrsg. von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1973, p. 453-464 (ed. I, 1968).

TRIER, Jost, *Das sprachliche Feld. Eine auseinandersetzung*, in *„Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung“*, 10, 1934, p. 429-449.

TRIER, Jost, *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts*, Zweite Auflage, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1973 (ed. I, 1931).

TRIER, Jost, *Deutsche Bedeutungsforschung*, in *„Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes“*, Hrsg. von Lothar Schmidt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1973, p. 116-128 (ed. I, 1934).

TRIER, Jost, *Sprachliche Felder*, in *„Zeitschrift für deutsche Bildung“*, 8, 1932, p. 417-427.

WARTBURG, Walther von, *Betrachtungen über das Verhältnis von historischer und deskriptiver Sprachwissenschaft*, in *„Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally“*, Slatkine Reprints, Genève, 1972 (ed. a II-a), p. 3-18 (ed. I, 1939).

WARTBURG, Walther von, *Das Ineinandergreifen von deskriptiver und historischer Sprachwissenschaft*, in *„Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse“*, 83/1, 1931, p. 1-23.

WARTBURG, Walther von, *Problèmes et méthodes de la linguistique*, PUF, Paris, 1946.